

RECENZÍÓ

MEZEI KITTI: A KIBERBŰNÖZÉS AKTUÁLIS KIHÍVÁSAI
A BŰNTETŐJOGBAN (BUDAPEST: TK JTI–L'HARMATTAN 2020)
284.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2021.4.06>

Noha a digitális és az informatikai eszközök fejlesztése immár több mint fél évszázados történetre nyúlik vissza, a XXI. század első évtizedeiben egyértelműen az emberiség történetének az eddigi legmagasabb fokozatba kapcsolt technológiai fejlődésének lehetünk tanúi. Korábban emberöltők is elteltek két új technikai vívmány – mint például a lovas kocsis és az autó – megjelenése között. Mára azonban egy, a zene világából vett példával élve elmondható, hogy a jelenlegi harmincas korosztály, amely gyerekként még kazettás magnót hallgatott, a gimnáziumban CD-re váltott. Ugyanezen nemzedék egyetemista korára a számítógépes mp3 formátum vált egyeduralkodóvá, az utóbbi években pedig jóformán kizárólag streamelő zeneszolgáltatókat vesz már csak igénybe.

Az emberek mindennapi életét egyre gyorsabban és nagyobb léptékben formáló – például orvosi, műszaki, informatikai vagy szorosabb értelmű természettudományi – újítások elterjedését természetesen mindenkor szükséges megelőznie számos tudományos innovációnak. Ezek napjainkra a Thomas Kuhn-i értelemben vett paradigmaváltásokat¹ is mind sűrűbben és sokfélebb

formában produkálják: elegendő csak a legutóbbi és valószínűleg az előttünk álló időszak egyik legjelentősebb jelenségére, a mesterséges intelligencia rohamos elterjedésére gondolnunk. Állandóan formálódó jelenünk technológiai persze nem előzmény nélküliek. A XXI. század első évtizedeire azonban kijelenthető, hogy lényegében a felfedezések konstans forradalmának korát éljük. Ez a forradalom pedig, bár technológián alapul, de nem technológiai, hanem évezredes, bevezett társadalmi berendezéseinket is megváltoztathatja.²

A tudományos újítások óhatatlanul formálják az egyén és az egész társadalom életét egyaránt, és ez a tény lényeges közösségi, sokszor politikai és gazdasági változásokat is eredményezhet. E változások sok esetben olyan kérdéseket is felvetnek, amelyek kapcsán a válaszokat már társadalomtudományi területeken találjuk. Így például a szociológia magyarázhatja meg az ember helyét és szerepét az információs társadalomban; a közgazdaságtan törvényszerűségei alapján jósolhatók meg nagyobb biztonsággal monetáris lépéseink következményei; az állam és állampolgár, illet-

¹ Thomas S. KUHN: *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago: The University of Chicago Press 1970) 43.

² Sík Zoltán Nándor: „A blockchain filozófiája, avagy fennálló társadalmi rendek felülvizsgálatának kényszere” *Új Magyar Közigazgatás* 2017/4. 37.

ve az állampolgárok egymás közötti, a technológiai fejlődés hatására is kipatnító vitáit a jog eszközeivel igyekszünk megnyugtatóan rendezni.

Az utóbbi körben felmerülő kérdések megválaszolásához járul hozzá jelentős mértékben Mezei Kitti 2019-ben – több év folyamatos kutatómunkáját követően – megvédett doktori értekezését továbbfejlesztő, 2020-ban közzétett új monográfiája, amely *A kiberbűnözés aktuális kihívásai a büntetőjogban* címmel jelent meg, a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete és a L'Harmattan Kiadó gondozásában.

Egy fiatal kutató témájának kiválasztásánál – a jelölt érdeklődésén túl – három nagyobb kérdés biztosan mindenkor felmerül. Elsőként, hogy inkább a rendelkezésre álló jogtudományi, szabályozási és gyakorlati ismereteket összegyűjtő, rendszerező jellegű avagy inkább a *de lege ferenda* javaslatokra hangsúlyt fektető legyen-e. Másodikként, hogy egy klasszikus, örökzöld témához nyúljunk, avagy egy eddig még csaknem feltáratlan, új terület felé fordítsuk érdeklődésünket. Harmadikként pedig, hogy a munka inkább a választott téma egy kisebb szeletének mélyfűrésű elemzését végezze el, avagy inkább panorámaszerűen, a témakör valamennyi szegmensét érintő, azonban az egyes részkérdéseket csupán kisebb terjedelemben kibontó dolgozatot készítsünk. Mindhárom kérdésben hozhatók pró és kontra érvek, de az biztosnak tűnik, hogy például egy a hazai tudományos szférában merőben új témakör feldolgozása kapcsán hiányérzetet keltene az olvasóban, ha kizárólag a jövő büntetőjogának szabályozására vonatkozó elgondolásokról olvasna a szerzőtől anélkül, hogy a témát rendszerezve körüljárta volna, miként az is, ha

kizárólag csak valamely részproblémára koncentrálna anélkül, hogy a kérdéskört szélesebb perspektívába helyezné.

Mezei Kitti könyvében ezt a dilemmát sikerrel oldotta meg. Mint már utaltam rá, egy kifejezetten modern témát dolgozott fel, amely erre figyelemmel feltétlenül igényelte a külföldi jogi megoldások és szakirodalmi megállapítások szorgalmas összegyűjtését és rendszerezését, valamint azt is, hogy ne csupán például egyetlen bűncselekményi tényállást járjon körbe, hanem inkább átfogóbban mutassa be az információs rendszerekhez kapcsolódó büntetőjogi kérdéseket.

Ugyanez mondható el a kötet *módszertanáról*, amely körből mind az interdiszciplináris, mind a komparatív módszerek alkalmazása helyeselhető. Ami a *történeti áttekintést* illeti, kétségtelen, hogy nagyon hosszú történelmi múltra a kiberbűnözés problémaköre nem tekint vissza. Ezzel együtt is helyes az a szerzői megoldás, amely szól a számítástechnika kialakulásáról, a számítógépek különböző generációiról, majd az internet kezdeteiről is (21–24. o.). Szintén szükséges volt *egy definíciókat tartalmazó bevezető fejezet* kimunkálása, a terminológia egységesítése érdekében (24–33. o.).

A munka felépítése áttekinthető, jól tagolt. A rövid bevezetés követő első érdemi – számozása szerint második – egység a már említett, bevezető szempontokon túl részletesen ismerteti nemcsak a vonatkozó nemzetközi instrumentumokat, hanem az Egyesült Államok kapcsolódó jogszabályi rendelkezéseit is (33–56. o.). Ezt követően itt olvashatunk a hacking, a DDoS-támadások, az információs rendszer felhasználásával elkövetett és a számítógépes csalás, az adatvédelem, a *sui*

generis előkészületi bűncselekmények, valamint az információs rendszeren keresztül megvalósuló zsarolás eseteiről (57–140. o.). Kétségtelenül a témakör elhagyhatatlan alapkérdéseiről van szó, a feldolgozás sorrendjét részemről ugyanakkor úgy határoztam volna meg, hogy az általános részi problémák (mint a már említett előkészületi pönalizált-ság) irányából haladtam volna a különös részi, illetve kriminológiai kérdések felé.

A harmadik nagyobb fejezetben foglalkozik a szerző a készpénz-helyettesítő fizetési eszközökkel, a szervezett bűnözés által előszeretettel megvalósított tényállásokkal (pl. kábítószer-kereskedelem, gyermekpornográfia stb.), a pénzmosással, a kiemelt aktuálitást képező kriptovaluták büntetőjogi megítélésével, valamint olyan, a kibertérben is gyakran megvalósuló deliktumokkal, mint például a piramisjáték szervezése (141–216. o.). A kötet eljárásjogi kérdéskörrel: az elektronikus bizonyíték, az elektronikus adat, valamint annak hozzáférhetetlenné tétele témaköreivel zárul (217–248. o.).

Rátérve a monográfia *tartalmi megállapításainak* elemzésére, előrebocsátom, hogy korántsem kívánok valamenyny szerzői megállapításról külön-külön szólni. Ehelyett kiemeltem néhány olyan kérdéskört, amelyeket magam is továbbgondolásra érdemesnek találtam.

A kiberbűnözés büntetőjogi kihívásait feldolgozó kötet részletes történeti és interdiszciplináris áttekintést követően bemutatja azon, mára klasszikusnak tekinthető informatikai bűncselekményeket, mint a hacking, a zsarolás vagy a tiltott adatszerzés. Emellett ugyanakkor olyan, az új évezredben megjelent bűnözési fórumokra és formákra is figyelemmel van, mint a darknet vagy a kripto-

valuták (pl. bitcoin) felhasználásával elkövetett deliktumok.

A szerző, jóllehet alapvetően különös részi tárgykörű büntetőjogi dolgozatról van szó, számos esetben, helyesen hivatkozik a legújabb általános részi büntetőjog-dogmatikai álláspontokra. Így helyesen utal az ELTE-ÁJK Büntetőjogi Tanszékének általános részi tankönyvéből az *elkövetési tárgy* azon új fogalmát, amely szerint az nem csupán személy vagy dolog, hanem harmadik kategóriaként, *más speciális tárgy* is lehet (91. o.).³ Helyesen ismeri fel ugyanis, hogy éppen az ő kutatási témája az egyik olyan szelete a büntető anyagi jognak, ahol elméleti és gyakorlati haszna is lehet ennek az új felfogásnak. A „más speciális tárgy” kitétel alá ugyanis akár nem kézzelfogható, hanem virtuális tárgyak is besorolhatók, mint amilyen a számítástechnikai/elektronikus adat is. A szerző ezt követően a 116–117. oldalakon ír a *személyes adattal visszaélés* (Btk. 219. §) elkövetési tárgyról. E vonatkozásban azt a szerintem is helyes álláspontot fogadja el, hogy a bűncselekmény elkövetési tárgya maga a személyes adat. Idézi ugyanakkor – a 298. lábjegyzetben – egy 2013-as kommentár azon, ezzel ellentétes megállapítását, amely szerint „a személyes adat eszmei jellegére tekintettel elkövetési tárgynak nem tekinthető”.⁴ Vitatva ezen álláspont helyességét, Mezei úgy foglal állást, hogy az új elkövetésitárgy-fogalom alapján már aggálytalanul elköveté-

³ Vö. GELLÉR Balázs – AMBRUS István: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* (Budapest: ELTE Eötvös 2019) 204.

⁴ SZOMORA Zsolt: „Btk. XXI. fejezet – Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények” in KARSAI Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető törvénykönyvhöz* (Budapest: Complex 2013) 459.

si tárgynak lehet tekinteni az olyan, eszmei jellegű tárgyakat is, mint amilyen a személyes adat. Arra ugyanis az említett kommentárbeli megállapítás nem ad választ, hogy ha nem elkövetési tárgy, akkor milyen tényállási elem a személyes adattal visszaélés tényállásában ez az adat. Az pedig a tényálláselemzés esetében képtelen helyzetet teremtené, ha lenne olyan eleme a törvényi tényállásnak, amely besorolhatatlan az absztrakt tényállás tárgyi vagy alanyi oldalára. Ha tehát modernizálódik a világ, és ennek folytán modernizálódik a büntetőjog, a feladatunk korábbi fogalmaink továbbfejlesztése, korszerűsítése, nem pedig az, hogy mindenáron ragaszkodjunk egy olyan – egyébként nem is tétel-jogi, hanem jogtudományi, így bármikor felülvizsgálható – definícióhoz, amely felett részben már eljárt az idő. A személyes adat (de ugyanígy bármely, kibertérben létező szoftver, információ stb. is) az új, kiterjesztett elkövetési tárgyfogalom alapján vitán felül állóan besorolható az absztrakt tényállás tárgyi oldalára, tehát felfogásom szerint is, feltétlenül elkövetési tárgynak tekinthető.

A szerző a 104. oldalon idézi az *információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás* (Btk. 375. §) tényállásához fűzött miniszteri indokolást, amely szerint e deliktum „nem speciális bűncselekmény a csaláshoz viszonyítva, hanem egyszerűen egy olyan másik bűncselekmény, amelynek elkövetése esetén a csalás nem is állapítható meg”.⁵ Nyilvánvaló persze, hogy a különböző csalásszerű, csalárd büntetőjogi tényállások megalkotására – ahogy arra Tóth Mihály is utalt, az 1990-es években kifejezetten döm-

pingszerűen⁶ – azért került sor, mert a csalás valamely tényállási elemének hiányában a „rendes” csalás nem volt megállapítható, így ha a jogalkotó üldözni kívánta az adott magatartást, úgy azt – már csak a törvényesség elve (Btk. 1. §) okán is – csak új, *sui generis* tényállás megalkotása révén tehetette meg. Erről van szó az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás esetében is, amelynél ugyanis hiányzik a klasszikus csalás megállapíthatóságához eleméntárisan szükséges tévedésbe ejtett (vagy tartott) természetes személy. Szemben azonban a miniszteri indokolás – a *specialitás* mint a látszólagos alaki bűnhalmazat egyik esetkörének hagyományos jogtudományi definíciója szempontjából egyébként helytálló – megállapításával, a bírói gyakorlat újabban lényegesen szélesebb körben beszél specialitási viszonyról két (vagy több) deliktum között, mint ahogy azt a régi fogalom lehetővé tenné.⁷ Speciális bűncselekményről szól ugyanis a gyakorlat akkor is, ha a két törvényi tényállás *in abstracto* nem fedi ugyan mindenkor egymást, *in concreto* azonban igen, továbbá az egyik tényállás ismérvekben gazdagabb a másiknál. Ezen az alapon tekintik például speciális tényállásnak a befolyással üzérkedést a csaláshoz képest, hiszen a gyakorlatbeli konkrét esetekben valóban sűrűn fedhetik egymást. *In abstracto* ugyanakkor nem, hiszen a befolyással üzérkedés célzat és eredmény nélkül is tényállásszerű, míg a csalás célzatos eredmény-bűncselekmény. Mindezek

⁶ Tóth Mihály: „A gazdasági bűnözés és bűncselekmények néhány aktuális kérdése” *MTA Law Working Papers* 2015/4. 15.

⁷ AMBRUS István: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben* (Szeged: SZTE-ÁJK 2014) 244.

⁵ Vö. AMBRUS István: *Digitalizáció és büntetőjog* (Budapest: Wolters Kluwer 2021) 88.

alapján, tágabb értelemben (ami persze nem biztos, hogy dogmatikailag is helyes kifejezés, a fejlődő joggyakorlatot ugyanakkor jól modellezi) akár speciálisnak is tekinthetjük a nevükben a „csalás” kifejezést megjelenítő, a csalás tényállását ugyanakkor nem kimerítő tényállásokat is, mint amilyen az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás mellett például a gazdasági csalás vagy a költségvetési csalás is.

Figyelemre méltónak találok Mezei azon *de lege ferenda* javaslatát, amely szerint (ugyancsak) az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás kapcsán a bűncselekmény eredményét képező kár fogalmát ki kellene terjeszteni olyan formában, hogy abba a vagyoni hátrány is beletartozzon (253–254. o.). Itt a szerző helyesen idézte az e körben véleményem szerint is képviselhető álláspontot tartalmazó jogirodalmi megállapításokat, elsősorban Hollán Miklós⁸ és Deák Zoltán⁹ tollából. Szükséges lett volna ugyanakkor kicsit részletesebben kibontani a *büntetőjogi értelemben vett kár és vagyoni hátrány, valamint a polgári jogi kárfogalom egymáshoz való viszonyát*. Az 1978. évi Btk.-t megelőző hazai büntetőjognak ugyanis saját kárfogalma nem volt, ehelyett az egyértelműen a magánjogi kárfogalomra épült. Jól példázza a korábbi joghelyzetet az a Békés Imre által az 1950-es években ismertetett jogeset, amelynek főszereplője két rivális színész volt. Egyiküknek teltházas előadása következett, ezért

a másik, féltékenységében, félórával a színdarab kezdetét megelőzően lement a színház pincéjébe, ahol összetörte a világítóberendezést, és így az előadás elmaradt. Magánjogi – és ezzel ekvivalens módon az ekkori büntetőjogi – felfogás alapján a rongálási kárt nem csupán a berendezésben keletkezett értékcsökkenés képezett, hanem azon elmaradt vagyoni előny (haszon) is, hogy a darab elmaradása folytán az előadott belépőjegyek árait vissza kellett fizetni a nézőknek.¹⁰ Az 1978. évi Btk. miniszteri indokolása ugyanakkor, ezzel szemben kifejtette, hogy a büntetőjog optikájából a cselekmény társadalomra veszélyességét valójában csupán a tényleges értékcsökkenés tükrözi helyesen, így a *lucrum cessans*, valamint az egyéb költségek a büntetőjogi kárfogalomra kívülre rekesztendők.

Napjaink új fejleményeire figyelemmel valóban megfontolandó lenne e felfogás helyességének újragondolása. A szerző által ismertett eseten túl ugyanis más-hol is nyilvánvalóan büntetést érdemlő esetek rekedhetnek kívül a tényállászerűségeen a restriktív büntetőjogi kárfogalom alkalmazása miatt. Ugyanis például egy kivett, majd meg nem fizetett szállodai szoba esetében a helyes felfogás szerint a szobaárat semmilyen módon nem tudjuk beleértetni a vagyonban okozott értékcsökkenésbe. Ezért került sor a kárfogalom kiterjesztésére a csalás kapcsán, az igénybe vett szolgáltatás meg nem fizetett ellenértékére is [Btk. 373. § (7) bekezdés]. A Btk. 373. § (7) bekezdésének szövegezésére figyelemmel, sajátos módon nem érvényesül ugyanakkor – még ilyen limitált formában sem – a

⁸ HOLLÁN Miklós: „A szolgáltatások megfizetési szándéka nélküli igénybevétele és a büntetőjog – dogmatikai és jogpolitikai vizsgálódás egy empirikus kutatás hajnalán” *Magyar Jog* 2019/4. 189–211.

⁹ DEÁK Zoltán: „A kár büntetőjogi fogalmáról – megjegyzések egy eseti döntés margójára” *Magyar Jog* 2012/6. 369–374.

¹⁰ BÉKÉS Imre – BORBÍRÓ László: „A társadalmi tulajdon büntetőjogi védelmének kérdéseiről” *Rendőrségi Szemle* 1958/2. 96.

kiterjesztett kárfogalom az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás viszonylatában. Így ha például a hacker a tevékenységével a sértett terhére vesz igénybe egy emelt díjas telefonos szolgáltatást, amit majd a következő havi számlán a szolgáltató a sértettnek számol fel, *de lege lata* az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás nem állapítható meg, lévén nem büntetőjogi, hanem csupán polgári jogi értelemben vett kárról lehet ez esetben is szó. Ezért a kár – de ugyanígy az elmaradt hasznot magában foglaló, a szerző által jelzett egyéb költségeket ugyanakkor nem tartalmazó vagyoni hátrány – fogalma is új értelmezést igényelhet. Arra azonban utalni kell, hogy a polgári jogi kárfogalom transzformáció nélküli, ismételt átvétele a büntetőjogban – mint a „ló túloldala” – ugyancsak nem javasolható, ugyanis számos esetben komoly

bizonyítási problémát vetnének fel az elmaradt vagyoni előny és a költségek megállapítása, amely pedig a büntetőeljárás észszerű határidőben belül történő befejezése¹¹ ellenében hathatna.

Összegezve kiemelhető, hogy a kötet többet ígér és valósít meg, mint az információs rendszerek felhasználásával elkövetett bűncselekmények anyagi jogi feldolgozása: sor kerül a kapcsolódó büntető eljárásjogi, illetve alapvető kriminológiai kérdések bemutatására is, számos jogtudományi álláspont bemutatásával, ütköztetésével, valamint Mezei Kitti saját álláspontjának kifejtésével. Mindezek alapján ajánlom e kötetet mindazon elméleti és gyakorlati szakemberek figyelmébe, akik elmélyültebb ismereteket kívánnak szerezni a XXI. századi bűnelkövetés legújabb formáiról.

*Ambrus István**

¹¹ Vö. a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény Preambulumával.

* PhD, tudományos munkatárs, TK JTI, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; egyetemi docens, ELTE ÁJK, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. E-mail: ambrus.istvan@tk.hu.